

PISMO PREDSEDNIKA REPUBLIKE MILANA KUČANA O PREDLOGIH ZAKONA IN RESOLUCIJE O KOMUNISTIČNEM TOTALITARNEM REŽIMU

Ljubljana, Državni zbor Republike Slovenije, 26. november 1997

Na podlagi 102. in 104. člena Ustave Republike Slovenije in 294. člena Poslovnika državnega zbora pošiljam svoje mnenje o predlogu Zakona o odpravi posledic komunističnega totalitarnega režima in o predlogu Resolucije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima.

V skladu z dolžnostjo spoštovati ustavni red in skrbeti za blaginjo Slovenije ter varovati ugled Republike Slovenije kot pravne države mi vest in odgovornost nalagata, da sporočim državnemu zboru in s tem tudi javnosti svoje prepričanje, da sta oba predložena dokumenta politično in moralno neutemeljena in škodljiva, pravno pa nedopustna.

S tem nikakor ne zanikam potrebe po razpravi o naši medvojni in povojni preteklosti in o odpravi tistih njenih posledic, ki morebiti še otežujejo utrditev Republike Slovenije kot civilizirane in svobodomiselnne demokratične države, ki temelji na vladavini prava in človekovih pravic, ko uvaja moderne politične, pravne in gospodarske reforme, s katerimi se utrjujejo demokratični duh, politična kultura in državotvornost.

Takšno svoje mnenje utemeljujem z naslednjim:

I.

Za obravnavo v Državnem zboru pripravljene besedili se opirata na predpostavko, da nova država Slovenija od sprejema ustavnih dopolnil 1989. leta plebiscita, 1990 in osamosvojitve 1991 ni niti pravno niti politično niti simbolno prekinila s prejšnjim sistemom enostrankarske vladavine, nespoštovanja človekovih političnih pravic in samoupravne socialistične ekonomije. Kolikor pa je to storila, naj bi bilo to opravljeno proti volji političnih sil, posebej ZKS, ki so imele poprej vodilno vlogo in z njo določene privilegije. Zato naj bi bil doslej izpeljan samo projekt ustanovitve nacionalne države.

Zdaj naj bi bil čas za lustracijo, za odstranitev političnih sil, ki, nasprotujejo polni in pravi politični demokraciji kot trdijo predlagatelji.

Predloženi besedili izenačujeta vse prejšnje socialistične sisteme, naj gre za vzhodnoevropske realsocialistične države pod sovjetskim državopolitičnim, varnostno-obveščevalnim in partijskim nadzorom ali za Slovenijo v okviru tedanje jugoslovanske federacije. Izhajata tudi iz trditve, da je bila na ozemlju Slovenije med drugo svetovno vojno državljanska vojna, v kateri so bile po zmagi komunistov leta 1945 izvensodno usmrčene komunistom nasprotne skupine domoljubov, ki naj bi Slovenijo branili, po sili razmer resda z orožjem fašističnih in nacističnih okupacijskih sil, pred nasiljem komunističnega totalitarizma. In končno je mogoče iz predloženih gradiv razbrati, da se v razmerah po padcu Berlinskega zidu politična demokracija v državah Vzhodne Evrope, z njimi pa tudi v Sloveniji kot delu bivše Jugoslavije, lahko vzpostavi le tako, da se za določen čas izključijo iz javnega življenja vodilni in drugi pripadniki t.i. politične nomenklature ali "starih struktur".

Predlagatelja se pri tem formalno sklicujeta na mednarodne listine, zlasti na Resolucijo 1096 Parlamentarne Skupščine Sveta Evrope o ukrepih za odpravo dediščine nekdanjih komunističnih totalitarnih sistemov. V Sloveniji naj bi potemtakem še vedno prevladovala "neokomunistična elita", ki se zavzema za sistematično kršitev človekovih pravic, za nespoštovanje zakonitosti, birokratizacijo, militarizacijo ustanov, za monopolizacijo političnega življenja, konformizem, za slepo pokorščino ter druge načine totalitarnega delovanja, kot to navaja za dediščino vzhodnoevropskih držav ta Resolucija. Takšne politične elite v Sloveniji ni. Predpostavke in izhodišča, s katerimi utemeljujejo predlagatelji Zakon in Resolucijo, so v nasprotju z zgodovinskimi in pravnimi dejstvi in dejanskimi razmerami v Sloveniji.

Hitri postopek za sprejem predlaganega zakona utemeljujejo predlagatelji z izrednimi potrebami slovenske države, ker naj bi ta močno zaostajala v razvoju demokracije za nekaterimi drugimi nekdanjimi komunističnimi državami in izgubljala verodostojnost v mednarodni javnosti, kar naj bi dokazovalo nesprejetje v NATO v letošnjem krogu širitve. Te trditve so v popolnem nasprotju z dejstvi. Slovenija velja v svetu za demokratično pravno državo, v kateri je uveljavljen večstrankarski parlamentarni sistem in v kateri so zagotovljene človekove pravice in svoboščine. O tem pričajo sprejem Slovenije v članstvo Sveta Evrope, ocene v Evropskem sporazumu o pridružitvi, mnenje Komisije o zahtevi Slovenije za članstvo v Evropski uniji v Agendi 2000, izvolitev Slovenije za nestalno članico Varnostnega sveta OZN, uvrščanje Slovenije med najverodostojnejše kandidate za pričakovano novo razširitev NATO, ukinitev vstopnih viz za turistična potovanja slovenskih državljanov v ZDA ter ocene najuglednejših državnikov sveta in številnih mednarodnih političnih, gospodarskih in finančnih ustanov. Poskus poseganja v volitve, ki je s predloženim zakonom očiten, pa tudi ni mogoče proglasiti za izredno potrebo države, razen če se država odreče vladavini prava.

Demokratični večstrankarski parlamentarni politični sistem smo v Sloveniji začeli uvajati že z volitvami leta 1990 oz. z ustavnimi dopolnili septembra 1989. Slovenski narod se je na podlagi trajne in neodtujljive pravice do samoodločbe, do lastnega odločanja o svoji usodi na plebiscitu decembra 1990 odločil za samostojno in neodvisno državo in to svojo odločitev tudi uresničil 25. junija 1991. Z enotnim odporom zoper agresijo JLA je to svojo odločitev tudi branil in ubranil z orožjem in človeškimi življenji.

V predplebiscitni izjavi slovenske skupščine "o dobrih namenih" je postavljeno izhodišče, naj s plebiscitno izraženo voljo slovenskega naroda, italijanske in madžarske narodnosti ter vseh drugih volivcev v Republiki Sloveniji Slovenija končno in dejansko postane suverena, demokratična, pravna in socialna država. "Temeljila bo na človekovih svoboščinah, delu in podjetništvu, na socialni pravičnosti in varnosti za vse, na ekološki odgovornosti ter na najboljših demokratičnih slovenskih in evropskih tradicijah. V tem smislu bo razvijala politično parlamentarno demokracijo in na ravni sodobnih spoznanj varovala državljanske pravice, ustvarjala lasten gospodarski sistem, vodila svojo ekonomsko politiko in samostojno razpolagala z ustvarjenim dohodkom. To bo pomagalo k boljšemu in učinkovitejšemu reševanju nakopičenih problemov ter doseganju nove blaginje" (1. tč.).

Prav na podlagi polnega soglasja vsega slovenskega naroda, pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti in vseh drugih prebivalcev Slovenije, ne glede na idejne, politične, nazorske, verske in druge razlike, je bilo mogoče brez hujših pretresov in brez večjih žrtev doseči osamosvojitve slovenske države. Upravičeno zaradi takšnega svojega dejanja štejejo vsi ti ljudje Republiko Slovenijo za svojo državo in pričakujejo v njej varstvo svojih pravic, enakopravnost, mir, blaginjo in spoštovanje. Na plebiscitu demokratično pravno določena in legitimno izražena volja pa je bila ključnega pomena posebej za mednarodno priznanje Slovenije. Slovenski narod je pokazal v tem prelomnem času svojo zrelost in sposobnost za demokracijo in samostojnost pa tudi pripravljenost in odgovornost za vključevanje v mednarodno skupnost. Spričo tako izkazane enotnosti vseh slojev in delov prebivalstva v Sloveniji ni bilo očitno nobene podlage, da bi Slovenija v svoji pravni ureditvi katerikoli del državljanov izločala, tudi začasno ne, iz kroga uživalcev vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Zato je tudi v Temeljni ustavni listini o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije 25. junija 1991 med drugim določeno, da "Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z Ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami" (III). V Deklaraciji ob neodvisnosti, ki jo je sprejela takratna Skupščina Republike Slovenije 25. junija 1991, je med drugim navedeno, da je Republika Slovenija pravna in socialna država z zmogljivostim okolja prilagojenim tržnim gospodarstvom, v kateri bodo spoštovane človekove pravice in državljanske svoboščine in "v kateri politično ali drugačno prepričanje nikoli ne bo podlaga za kakršnokoli neenakopravnost ali razlikovanje."

Slovenija je prehajala iz prejšnjega nedemokratičnega enostrankarskega sistema v demokratični večstrankarski parlamentarni sistem s političnim soglasjem in na pravno urejen način. Na enak način se je sočasno tudi osamosvajala, od sprejema amandmaja k slovenski ustavi septembra 1989 in volilne zakonodaje, do Zakona o plebiscitu in vrste drugih pravnih aktov. Na praven in demokratičen ter zato legitimen način je Slovenija spreminjala svojo notranjo pravno ureditev in ob državni osamosvojitvi kot nov subjekt mednarodnega prava prevzela tudi svoj del mednarodnopravnih obveznosti dotedanje skupne države Jugoslavije ter mednarodne pogodbe, ki jih je sklenila Jugoslavija in se nanašajo na Republiko Slovenijo. Politična diskontinuiteta s prejšnjim režimom je bila opravljena s prvimi demokratičnimi volitvami spomladi 1990, državnopravna z osamosvojitvijo junija 1991 in ustavnopravna s sprejemom nove ustave decembra 1991, dejansko pa s plebiscitom in enotnim odporom proti agresiji JA.

II.

Predlagani zakon je v nasprotju z načelom, da je Slovenija demokratska republika (1. člen), pravna država (2. člen) in da ima v Sloveniji oblast ljudstvo (3. člen).

Predloženi zakon v nasprotju z ustavo in številnimi mednarodnimi dokumenti omejuje vrsto človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Človekove pravice in temeljne svoboščine se po izrecni ustavni določbi uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Z zakonom je mogoče predpisati način uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kadar tako določa ustava ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine. Človekove pravice in temeljne svoboščine so omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ta ustava. Zagotovljena sta sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravica do odprave posledic njihove kršitve (15. člen ustave). Ustava izrecno določa, da je s to ustavo določene človekove pravice in temeljne svoboščine le izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti, in to samo v vojnem in izrednem stanju (16. člen). Izredno stanje se razglasi, kadar velika in splošna nevarnost ogroža obstoj države. O tem odloča na predlog vlade državni zbor (92. člen). Vendar tudi za čas trajanja izrednega ali vojnega stanja sprejeti ukrepi ne smejo povzročati neenakopravnosti, ki bi temeljila, med drugim, na političnem ali drugem prepričanju ali "katerikoli drugi osebni okoliščini" (16. člen). V primeru začasnega razveljavljanja ali omejevanja pravic slovenska ustava izrecno prepoveduje kakršnokoli tudi začasno razveljavljanje ali omejevanje še posebej navedenih pravic. Med te sodijo varstvo človekove osebnosti in dostojanstva v kazenskem in vseh drugih pravnih postopkih (21. člen), domneva nedolžnosti (27. člen), načelo zakonitosti v kazenskem pravu (28. člen), pravna jamstva v kazenskem postopku (29. člen). Predloženi zakon pa ni v nasprotju samo z navedenimi določbami ustave, ampak že z izhodiščno določbo o enakosti vseh pred zakonom (14. člen), z določbo o enakem varstvu pravic (22. člen), s pravico do sodnega varstva, po kateri ima vsakdo pravico, da o njegovih pravicah in dolžnostih ter obtožbah proti njemu odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom ustanovljeno sodišče ter da mu sodi lahko samo sodnik, ki je izbran po pravilih, vnaprej določenih z zakonom in s sodnim redom (23. člen). Dalje je predloženi zakon v nasprotju z ustavno določbo o pravici do pravnega sredstva. Po tej določbi je vsakomur zagotovljena pravica do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam sodišč in drugih organov, s katerimi ti odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih (25. člen). Predloženi zakon je v nasprotju s pravico do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen), z določbo o varstvu pravic zasebnosti in osebnostnih pravic (35. člen) ter z določbo o varstvu osebnih podatkov (38. člen); v nasprotju je tudi z ustavno določbo o nedotakljivosti stanovanja, po kateri ne sme nihče brez odločbe sodišča proti volji stanovalca vstopiti v tuje stanovanje ali v druge tuje prostore, niti jih ne sme preiskovati (36. člen). Predlagana določba, da je sodišče na zahtevo državnega pooblaščenca dolžno izdati nalog za preiskavo objekta, je v nasprotju z ustavno določbo o neodvisnosti sodnikov (125. člen).

Predloženi zakon je v nasprotju tudi z ustavno zagotovljeno svobodo dela. Po tej ustavni določbi vsakdo prosto izbira zaposlitev in je vsakomur pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto (49. člen). Zaradi kršitve ustavno zagotovljene pravice svobode dela sta kršeni tudi ustavno zagotovljena pravica do socialne varnosti (50. člen) in ustavna prepoved posega v pridobljene pravice (155. člen).

Predloženi zakon je tudi v nasprotju z ustavno zagotovljeno aktivno in pasivno volilno pravico. Volilna pravica je splošna in enaka. Vsak državljan, ki je dopolnil 18 let, ima pravico voliti in biti voljen (43. člen). V nasprotju je tudi z ustavno zagotovljeno pravico o sodelovanju pri upravljanju javnih zadev. Vsak državljan ima pravico, da v skladu z zakonom neposredno ali po izvoljenih predstavnikih sodeluje pri upravljanju javnih zadev (44. člen).

Predloženi zakon pa je tudi v nasprotju z ustavno zagotovljeno svobodo izražanja misli, govora in javnega nastopanja (39. člen) in z ustavno zagotovljeno svobodo vesti, po kateri je izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju svobodno in se nihče ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja (41. člen); v nasprotju je tudi z ustavno prepovedjo spodbujanja kakršnekoli neenakopravnosti ter razpihovanja kakršnegakoli sovraštva in nestrpnosti (63. člen).

Ko obravnava prenehanje funkcije, je predloženi zakon v nasprotju ne samo z ustavnimi določbami o pravicah in temeljnih svoboščinah, ampak tudi s tistimi ustavnimi določbami, ki urejajo nastop in prenehanje funkcije poslancev, članov državnega sveta, predsednika vlade in ministrov, sodnikov ter predsednika republike. Volilni sistem ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev (80. člen), volitve v državni svet ureja zakon, ki ga prav tako sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev (98. člen). Sodnike voli državni zbor na predlog sodnega sveta (130. člen). Po ustavi je funkcija sodnika trajna (129. člen), prenehanje sodniške funkcije ureja zakon, za odvzem sodniške funkcije pa je pristojen državni zbor, ki ob izpolnitvi ustavno določenih pogojev sodnika razreši (132. člen). Prenehanje funkcije predsednika vlade in ministrov je podrobno urejeno v ustavi (112., 115., 116., 117., 118. in 119. člen). Ustava ureja tudi odvzem funkcije predsednika republike na podlagi obtožbe državnega zbora pred ustavnim sodiščem (109. člen).

Dalje je predloženi zakon v nasprotju z ustavno določbo, da izrednih sodišč ni dovoljeno ustanavljati (126. člen) in da je vrhovno sodišče najvišje sodišče v državi (127. člen). Predlog zakona je v nasprotju tudi z ustavnimi določbami o pristojnosti ustavnega sodišča, kar velja za predlaganje takoimenovanega državnega pooblaščenca za arhive totalitarnega režima in za predlaganje sodnikov lustracijskega sodišča (160. člen). Po že navedeni ustavni določbi vse sodnike voli državni zbor na predlog sodnega sveta (130. člen). Sodnike ustavnega sodišča pa izvoli državni zbor na predlog predsednika republike (163. člen). Poleg tega je treba upoštevati načelo delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno (3. člen). Na podlagi navedenega je protiustavna tudi predlagana določba o neposredni izvolitvi sodnikov, če jih ne bi izvolil državni zbor.

III.

Resolucija Parlamentarne skupščine Sveta Evrope 1096 o ukrepih za odpravo dediščine prejšnjih komunističnih totalitarnih sistemov, sprejeta junija 1996, na katero se predlagatelji izrecno sklicujejo, obravnava vprašanje, kako zagotoviti, da bo na prehodu iz totalitarne v demokratično državo le-ta temeljila na vladavini prava, da bodo pri ukrepih za odpravo te dediščine spoštovane temeljne človekove pravice in da se bo

uresničeval proces demokratizacije. Resolucija ne priporoča lustracije, ampak ugotavlja, da so jo nekatere države uvedle in se do tega dejstva opredeljuje. Namen teh ukrepov, kot ugotavlja resolucija, je v teh državah izključiti iz izvrševanja oblasti osebe, ki jim ni mogoče zaupati, da jo bodo izvrševale v skladu z demokratičnimi načeli in sicer zato, ker v preteklosti niso pokazale svoje privrženosti ali prepričanja v ta načela in nimajo nobenega interesa ali motivacije, da bi uresničevale prehod k uresničevanju teh načel sedaj. Resolucija poudarja, da so taki lustracijski ukrepi dopustni v demokratični državi z vladavino prava, če so upoštevani določeni kriteriji. Ti kriteriji pa so v vsakem posameznem primeru dokazana individualna krivda, zagotovljena pravica do obrambe, domneva nedolžnosti dokler ni krivda dokazana in pravica do pritožbe na sodišče. Skupščina v resoluciji posebej poudarja, da maščevanje ne sme biti cilj takšnih ukrepov in prav tako ne sme biti dovoljena politična ali socialna zloraba lustracijskega procesa. Cilj lustracije ni kaznovati ljudi, ki naj bi bili že po predpostavki krivi, ker je to naloga kazenskega pregona, ampak zavarovati na novo nastalo demokracijo. Skupščina zato priporoča, da morajo biti lustracijski zakoni in podobni administrativni ukrepi v skladu s pravno državo in da se morajo osredotočiti na preprečevanje ogrožanja temeljnih človekovih pravic in procesa demokratizacije. Pri tem se resolucija posebej sklicuje na smernice, ki naj zagotovijo, da bo lustracija v skladu z vladavino prava. V teh smernicah - dokumentu 7568, z dne 3. junija 1996 - je med drugim navedeno, da se lustracija ne sme uporabiti za izvoljene funkcije, razen če kandidat sam to zahteva, ker so volivci upravičeni, da izvolijo kogarkoli želijo. Smernice priporočajo tudi časovno omejitev lustracijskih ukrepov, ki naj ne trajajo dlje kot do 31. decembra 1999. Parlamentarna skupščina Sveta Evrope končno priporoča, naj v državah, ki so uvedle lustracijske ukrepe, preverijo ali so njihovi zakoni in drugi predpisi ter postopki v skladu z načeli te resolucije in naj jih revidirajo, če je to potrebno. S tem bi se te države izognile obravnavi pritožb po Evropski konvenciji za človekove pravice pred nadzornimi mehanizmi Sveta Evrope. Navesti velja tudi končno ugotovitev v resoluciji, da so najboljša jamstvo za odpravo prejšnjih komunističnih totalitarnih sistemov globoke politične, pravne in ekonomske reforme, ki vodijo k oblikovanju avtentične demokratične mentalitete in politične kulture.

Resolucija Skupščine Sveta Evrope skupaj s smernicami, na katere se sklicuje, izrecno opozarja, da mora demokratična država, ki temelji na vladavini prava, pri odpravljanju zapuščine prejšnjega komunističnega totalitarnega sistema uporabiti samo sredstva takšne države. Če bi uporabila drugačna sredstva, ne bi bila nič boljša kot totalitarni režim, ki ga je treba odpraviti. Resolucija torej v časovno določenem prehodnem obdobju ne priporoča, ampak tolerira lustracijske ukrepe, če se na podlagi vladavine prava, to je pravne države, upošteva vrsto v njej določenih kriterijev.

IV.

Za prehod v demokratični večstrankarski politični sistem parlamentarne demokracije, tržne ekonomije, pravne in socialne države nosi vso odgovornost vsaka država sama. Vsaka država ima svoje probleme in je imela svojo preteklost. Preprosto in poenostavljeno sklicevanje na druge države, ki so imele drugačno zgodovino, ni nikakršen argument. Obtožbe bivšega režima v 1., 2. in 3. točki predloga resolucije lahko delno veljajo zgolj za prva povojna leta, pozneje se je Jugoslavija in z njo še

posebej še Slovenija ločila od sovjetskega modela socializma in se začela obračati k zahodu. V nobenem primeru pa ne more tako sklicevanje opravičiti predlaganih rešitev, ki so v popolnem in očitnem nasprotju z dejanskimi razmerami v Sloveniji in z veljavno ustavo, z mednarodnimi pogodbami, ki zavezujejo Slovenijo in splošnimi civilizacijskimi standardi. Na podlagi veljavne slovenske ustave, splošno veljavnih načel mednarodnega prava in mednarodnih pogodb, ki obvezujejo Slovenijo, ni nobene podlage, da bi smeli ravnati v nasprotju z vso to pravno ureditvijo. Sprejem predlaganega zakona pa bi po mojem prepričanju pomenil ne samo grobo kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, zanikanje pravne države ter protiustavni poseg v vlogo, položaj in pristojnosti organov zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti in v razmerja med njimi, ampak bi vnesel tudi velik nemir in negotovost v naše javno življenje, odtegoval pozornost in odgovornost državnih organov od reševanja vsakodnevnih nalog, ki so pomembne za življenje, delo in blaginjo državljanov ter razvoj države; z ustvarjanjem razmer nestabilnosti in negotovosti ali celo kršitvami lastne ustave in mednarodnih pogodb in odstopanju od teh zavezujočih aktov pa bi slabil tudi ugled in položaj države v mednarodni skupnosti. Kršitve načel pravne države pač ne morejo naleteti na ugoden sprejem v mednarodni skupnosti in biti priporočilo za enakopraven položaj države. Predlagatelji očitno želijo z zlorabo državne oblasti nadomeščati odločanje volivk in volivcev o tem, kdo naj jih predstavlja in deluje v njihovem imenu v pristojnih organih. S predlagano določitvijo kroga oseb, ki bi bile podvržene lustraciji, na celotno parlamentarno, vladno in upravno sfero, sodstvo in tožilstvo, notarje in odvetnike, funkcionarje v lokalni samoupravi, novinarje in urednike in druge, pa tudi z neopredeljenimi postopki, nejasnimi opredelitvami obtožb in časovno nedoločenostjo trajanja postopkov izredno široko kršijo človekove pravice in svoboščine. Takšen namen kliče po potrebi, da se na tako predlagane zamisli opozori državni zbor in javnost.

Predlog zakona mimo določil 92. člena ustave dejansko uvaja izredno stanje. Po argumentaciji predlagateljev je potrebno preprečiti skrajno in veliko nevarnost, ki ogroža obstoj države in izključuje delovanje vseh po ustavi in zakonih pristojnih organov zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti. Demokratična pravna država - in to Republika Slovenija od sprejetja Ustave 1991 vsekakor je - ima zadostna sredstva za to, da zagotovi pravičnost in da bodo storilci vojnih hudodelstev in hudodelstev zoper človečnost, ki ne zastarajo, in tisti, ki sistematično kršijo človekove pravice, tudi kaznovani pred pristojnimi sodišči in v postopku, ki ga predpisuje zakon. Vse to Republika Slovenija ima. Ima ustavo, Kazenski zakonik, Zakon o kazenskem postopku, Zakon o sodiščih, Zakon o sodniški službi, ki ureja tudi volitve sodnikov, Zakon o državnem tožilstvu itd. ter mednarodne konvencije. Ima sodišča, državne tožilce in odvetnike. Če obstoji resna volja ugotoviti in kaznovati krivce za ta dejanja in pri tem uporabljati načela Resolucije 1096 ter načela pravne države, je to vse mogoče že po obstoječi ustavi in kazenskopravni ureditvi, v kateri so vsa ta načela dosledno upoštevana. Predlagatelji zakona naj pri pristojnem državnem tožilcu zahtevajo zakonit kazenski pregon tistih posameznih osebno določenih domnevnih storilcev kaznivih dejanj, ki jih v predlaganem zakonu na temelju domneve o kolektivni krivdi in ne na temelju domneve o osebni krivdi in kazni očitajo neopredeljenim nosilcem oblasti in moči v prejšnjem režimu. Sicer pa je nosilec pregona storilcev kaznivih dejanj po uradni dolžnosti državni tožilec, ki je pri svojem delu vezan le na ustavo in zakon. Prav tako so vezani na ustavo in zakon in zgolj na ustavo in zakon sodniki, ki odločajo o obtožbi.

Varstvo arhivskega gradiva, pogoji za njegovo uporabo ter pristojnosti in naloge arhivov so urejeni v veljavnem zakonu, ki velja od aprila letos. Ta zakon ureja tudi arhivsko gradivo državnih ustanov in bivših družbenopolitičnih organizacij, ki je na splošno dostopno brez omejitev, razen podatkov o zasebnosti posameznika. Nikakršne omejitve dostopnosti arhivskega gradiva pa po tem zakonu ne veljajo za uporabo posamičnih dokumentov, če gre za postopke, ki jih vodijo državni organi in organi lokalnih samoupravnih skupnosti. Prav tako imajo stranke po zakonu o splošnem upravnem postopku brez omejitev pravico do vpogleda v javno arhivsko gradivo, ko izkažejo svoj pravni interes.

Zakon ureja tudi vprašanje samovoljnega ravnanja z arhivskimi dokumenti in njihovim odtujevanjem. Tovrstna dejanja so v političnem življenju Slovenije postala sredstvo političnega izsiljevanja in kompromitiranja političnih nasprotnikov oz. nesomišljenikov. Predlog lustracijskega zakona pa v določbah o arhivih znova odpira široke možnosti samovolje, zlorab in povzročanja drugega brezpravja. Legaliziral bi možnosti izsiljevanja in zastraševanja, ki ne sodijo v demokratično politično prakso. Prav tako je ob tem predlogu zakona potrebno opozoriti na načelo legitimnosti zakonov. Legitimnost zakona namreč ni zagotovljena že zgolj z dejstvom, da je zakonodajni organ z večino glasov sprejel kakšen zakon, če so njegove posamezne določbe ali zakon v celoti v nasprotju z načeli pravne države, z ustavo in z določbami mednarodnega prava človekovih pravic. Predlagani zakon zaradi že omenjenih posegov v domače pravo in v mednarodno pravo ne bi izpolnjeval načela legitimitete, tudi če bi dobil potrebno večinsko podporo v Državnem zboru.

V.

Zdi se mi potrebno opozoriti tudi na etično presojo zakona. V postmodernih demokratičnih državah je tudi pri etični presoji zakonov odločilen kriterij, ki izhaja iz moralnih vrednot razsvetljenstva. Te so v sami podlagi moderne politične demokracije. Njena osrednja vrednota je strpnost. Strpnost kot temeljni kriterij uporablja tudi resolucija Sveta Evrope. Tisti, ki ne spoštujejo strpnosti, potiskajo družbeno skupnost in državo iz prostora medsebojnih strpnih človeških odnosov na pot nestrpnosti. Zato življenje in medčloveške odnose vračajo iz razsvetljenstva v dobo mračnjaštva. Posledic prejšnjega obdobja vladavine totalitarizma v vzhodnih državah in tudi v Jugoslaviji ni mogoče odpravljati z novim mračnjaštvom. Strpnosti ni mogoče dosegati na nestrpen način. Posledic prejšnjega nasilja ni mogoče odstranjati z novim nasiljem. Vnovično oživljanje in širjenje že presežene nestrpnosti je zato glavna moralna hiba predlagane lustracije. Vračanje k metodam mračnjaške dobe pomeni tudi vračanje postopkov, kakršne je uporabljala inkvizicija z Velikim inkvizitorjem na čelu. Lustracije brez ritualnih žrtev namreč ni. Zato je lustracija izraz kolektivnega nasilja, ki izhaja iz občutka kolektivne krivde. Vso negativno energijo pa usmerja na nekaj izjem, zaznamovanih kot zlo, ki ga je treba zavreči, onečastiti, izobčiti. Zato so lustracijski postopki v svojem bistvu izobčenja. V naših razmerah torej lustracija pomeni samo dvoje: ali vrnitev iz sodobne civilizacije in kulture v politično arhaičnost in neciviliziranost ali pa obsodbo vseh nas, da smo še vedno na tisti primitivni ravni civilizacije, ko še nismo sposobni živeti na način sodobne kulture, politične kulture in državotvornosti, ko še nismo sposobni urejati razmerij med nami s sredstvi moderne

pravne države. Koncept lustracije in koncept pravne države se izključujeta. Odpravljanje posledic ali dediščine prejšnjih pravnih sistemov, je tudi pri nas mogoče samo z uporabo načel moderne pravne države. Tako dobijo ti postopki svoj moralni temelj.

Predloženi zakon in resolucija sta v nasprotju z doslej opravljenimi dejanji slovenske države, da se dosežeta pomiritev in sprava, da se popravijo krivice in razbremenijo sedanje rodove bremen preteklosti ter da se vsi skupaj usmerimo v prihodnost. Dne 8. julija 1990 sem na spravi slovesnosti v Kočevskem rogu kot predsednik Predsedstva Republike Slovenije izrazil svoje najgloblje obžalovanje, da so bili mnogi znani in neznani Slovenci brez sodnega ugotavljanja njihove morebitne posamične krivde zaradi sicer moralno in pravno nedopustnega medvojnega sodelovanja z okupatorjem, po že končani vojni nerazumno in nerazumljivo pahnjeni v nasilno smrt. Poudaril sem, da v imenu nove države opravljam to spravno dejanje iskreno porojeno iz spoštovanja do vseh umrlih, padlih in pobitih med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Dejal sem: "Pokopljimo vse mrtve za vselej z vsem dostojanstvom in z vsem spoštovanjem. Prepustimo jih spominu in sodbi zgodovine." Pozval sem k narodni spravi, k temu, da se spravimo s svojo lastno preteklostjo, k spravi med živimi, k skupnemu delu in za skupno potovanje v prihodnost, ki ne prikriva in ne pozablja svoje zgodovine, ki pa pogleda v prihodnost ne opira več na breme narodne in politične razcepitve, ampak na ustvarjanje svobodnega slovenskega občestva, ki ima svojo identiteto, domovino in državo. Predsedstvo Republike Slovenije je novembra 1991. leta predlagalo takratnemu Izvršnemu svetu Skupščine Republike Slovenije, da se kar najhitreje popravijo storjene krivice in predloži tudi poseben zakon. Na to sem pred prvo obravnavo zakonske ureditve poprave krivic spomnil v svojem pismu z dne 23. marca 1994 poslanke in poslance državnega zbora. Poudaril sem, da je za odlaganje zakonske ureditve težko najti razumljive odgovore in prepričljivo opravičilo. Spričo tega, da je v slovenskem parlamentu bilo doseženo polno soglasje glede tega, da je treba storjene krivice popraviti, kolikor je to pač v tem času še mogoče, sem izrazil svoje prepričanje, da bodo poslanke in poslanci razpravo in odločanje o Zakonu o popravi krivic opravili tako, da se tudi po zakonski poti čimprej omogoči poprava storjenih krivic, kar je ne samo moralna dolžnost, ampak tudi ustavna obveznost. V tem pismu sem izrazil tudi svoje pričakovanje, da bo ne samo kvalitetna zakonska ureditev, ampak tudi že sama razprava o njej pomembno pomagala k pravni in moralni rehabilitaciji in urejanju gmotnega položaja prizadetih ter k državljski pomiritvi in narodni spravi. Zakon o popravi krivic je bil žal uveljavljen šele novembra 1996.

Kot predsednik republike sem se leta 1994 pred 50. obletnico zmage nad nacizmom pridružil pobudam za postavitve spominskega obeležja vsem žrtvam druge svetovne vojne in našega državljskega spopada, ki je potekal v njenem okviru. Spomenik naj bi simbolično pričal o pomiritvi, spravi in enotnosti slovenskega naroda in o koncu medsebojnega sovraštva. Slovenski vladi sem v pismu z dne 13. septembra 1994 predlagal, naj ustanovi državni odbor, ki bi prevzel vse delo, povezano s postavitvijo spomenika v Ljubljani kot glavnem mestu države.

Slovensko vlado sem opomnil s svojim pismom z dne 22. decembra 1994 in ponovno 20. februarja 1995, da je obveznost slovenske države, da uredi grobišča v Kočevskem rogu in druga tovrstna grobišča v Sloveniji, poskrbi za izdajo mrliških listov in za ukrepe v okviru poprave krivic, kar vse naj prispeva k spravi in državljski pomiritvi. Izrazil sem pričakovanje, da bo vlada predlagala državnemu zboru zagotovitev

potrebnih finančnih sredstev za izpolnitev obveznosti, ki jih po mojem mnenju glede tega nesporno ima slovenska država.

V pismu predsedniku državnega zbora 12. aprila 1995 sem sporočil svoje stališče, da je ob 50. obletnici konca druge svetovne vojne in zmage nad fašizmom in nacizmom čas, da kot država opravimo dokončno vsa tista nujna dejanja, ki naj zapro knjigo vseh naših vojnih in povojnih ran. Zakonodajne rešitve, ki so že v teku, so sicer potrebne, vendar ne zadostujejo. Predlagal sem v premislek in odločitev zamisel, da državni zbor v imenu države naslednice izrazi svojo obsodbo in obžalovanje, da se je po koncu druge svetovne vojne zgodil izvensodni množični pobj. Izrazil sem svoje globoko prepričanje, da bi taka odločitev samo še potrdila veličino upora slovenskega naroda in njegovega oboroženega boja kot sestavnega dela zmagovite zavezniške protifašistične koalicije in velikih žrtev, ki jih je za svojo svobodo in za svobodo demokratične Evrope dal slovenski narod.

VI.

Ko utemeljeno zavračam predloženi zakon in resolucijo ter želim verjeti, da bo to storil tudi državni zbor, predlagam, da vlada in državni zbor nadaljujeta z udejanjanjem strukturalnih sprememb, ki bodo Slovenijo še bolj približale normam in standardom moderne demokratične Evrope. Tako bomo vedno znova potrjevali že speljano stvarno in simbolno diskontinuiteto s prejšnjim sistemom. Vnovič ponavljam svojo misel, naj državni zbor v imenu Slovenije kot države naslednice sprejme deklaracijo o odnosu države Slovenije do pretekle medvojne in povojne zgodovine na naših tleh, izrazi svojo obsodbo izvensodnega množičnega poboja po koncu druge svetovne vojne in svoje obžalovanje, da se je to zgodilo. Tako naj bi ravnal tudi v primerih sistematične kršitve človekovih pravic.

Ob ponovnem poudarku odločilne vloge slovenskega uporništvam med drugo svetovno vojno na strani zavezniških sil zoper nacistično in fašistično zlo je potrebno obsoditi tudi vsa tista hudodelska dejanja neposredno po koncu vojne 1945. leta, ko so takratne oblasti ukazovale ali dovoljevale izvensodne poboje in druga nasilja nad ljudmi, ki so sodelovali v kolaborantskih in okupacijskih ustanovah.

Upoštevati je treba celovitost zgodovine, vse njene strani. Bila je okupacija in odpor zoper njo, bila je kolaboracija z okupatorjem, bila je tudi revolucija in odpor zoper njo. Slovenski narod je med drugo svetovno vojno in neposredno po njej utrpel ogromne žrtve. Obsodbe vredni so vsi zločini, ki so se zgodili med vojno in neposredno po njej. Za kolaboracijo z okupatorjem v času, ko je genocid grozil slovenskemu narodu kot celoti, pa ni in ne more biti nikakršnega opravičila. Zavezništvo in sodelovanje z okupatorjem ne more biti in nikjer ni nacionalna vrlina.

Skraini čas je, da se nova slovenska država v celoti usmeri v prihodnost. Zgodovine se z nikakršno deklaracijo ne da niti potrditi in še manj spremeniti. Zgodovina Slovencev v tem stoletju je težka, polna bremen in preizkušenj. Vendar je tudi takšno zgodovino treba vzeti nase in z njo živeti. Po mojem mnenju bi bilo prav, da bi državni zbor poleg

svoje ocene celotne preteklosti in obsodbe tistega, kar je treba obsoditi, ugotovil tudi, kaj je bilo že narejeno za popravo storjenih krivic in kaj je treba še storiti. Mislim na že večkrat izrečene pobude npr. o Knjigi mrtvih, mrliških listih, ureditvi grobišč, zavarovanju spomenikov, ocene poteka razveljavljanj političnih procesov itd. Po tem bo mogoče določiti tudi vlogo, ki naj jo ima preteklost v našem življenju. Potem bomo mogli prepustiti zgodovino zgodovinarjem. Naše življenje ne more in ne sme biti vedno znova in znova interpretirano skozi preteklost.

Ozrmo se v prihodnost. Pred nami je novo tisočletje. Vanj nas kot ustvarjalen narod, sposoben poskrbeti za svojo prihodnost, ne bodo popeljali nepotrebni spori in delitve, ki odvrtačajo pozornost od realnih problemov, s katerimi je soočeno naše življenje. Združiti velja vse ustvarjalne sile, kar jih premoremo, da bi zmogli odgovarjati na izzive časa in zagotoviti prihodnost slovenski državi in slovenstvu v svetu, ki nastaja, poln upanj, pa vendar tudi poln neznank. Stopimo vanj pogumno, z vedrino in občutkom polne odgovornosti do vseh rodov Slovencev. To je naš dolg. Prepričan sem, da bomo skupaj zmogli korake drug do drugega, za nujen skupen premislek o prihodnosti in za nadaljevanje temeljitih političnih, pravnih in gospodarskih reform, ki sodijo k oblikovanju pristnega demokratičnega duha, politične kulture in državotvornosti.